

УДК 378.22.015.31.011.3-051

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В РЕГІОНАЛЬНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Цина А.Ю.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті аналізується традиційний для вітчизняної персонології культурно-історичний підхід до опису особистості. Провідним у розвитку особистості майбутнього вчителя визначено присвоєння у процесі спілкування досягнень культури, що історично склалися в регіональному контексті. Сутність особистісно орієнтованої професійної підготовки характеризується як формування особистості майбутнього вчителя в єдності природної, культурної і соціальної її сутностей шляхом набуття суб'єктивного досвіду життєдіяльності в регіональному соціокультурному середовищі.

Ключові слова: особистість, розвиток, культурно-історичний підхід, регіональне соціокультурне середовище.

Постановка проблеми. Головним завданням вищих закладів освіти є підготовка студентів до професійної діяльності, якість якої визначається рівнем компетентності вчителя у вирішенні професійних завдань. Запровадження в галузі педагогічної освіти стандартизації змісту навчання зумовлює здійснення рішучих кроків у модернізації підготовки майбутніх учителів в Україні. Проте суттєве значення тут має помітне відставання педагогічної науки від кардинальних змін у соціальному замовленні суспільства на освіченість учителя. Нові сучасні вимоги щодо підвищення якості освіти не можуть бути успішно реалізовані в руслі традиційних технологій професійної підготовки у ВНЗ. Сучасна вища школа стикається із суперечністю між вимогами державних освітніх стандартів до освіченості вчителів і існуючими регіональними умовами їх професійної підготовки у ВНЗ.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз історичного розвитку освіти вищої школи дає змогу визначити як провідну культурно-ціннісну парадигму, що спирається на засвоєння універсальних елементів культури і цінностей минулих поколінь і орієнтує студентів на різнобічне пізнання світу [9, с. 305-306]. Культурологічний підхід до освітнього процесу передбачає цілісне об'єднання спеціальних, загальнокультурних і психолого-педагогічних блоків знань із конкретних наукових дисциплін, загальнолюдських і національних основ культури, яке ґрунтується на принципі культуровідповідності і на закономірностях розвитку особистості, у якому вона відіграє пріоритетну, системоутворювальну роль [11, с. 71]. Тому сучасною альтернативою традиційним підходам до реформування вищої освіти є її гуманістичне спрямування, орієнтоване на людину як найвищу цінність соціального буття, та ставлення до неї як до суб'єкта пізнання, спілкування і творчості. Це означає, що процес підготовки майбутнього вчителя у вищій школі має відбуватися шляхом усебічного розвитку особистості, котра розуміється як конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційний для вітчизняної персонології культурно-історичний підхід до опису особистості

(В. Бехтерев, Л. Божович, Л. Виготський, В. Зеньківський, О. Кульчицький, О. Лазурський, О. Леонтєв), визнає особистість людини, її мотиваційну і пізнавальну сфери продуктом її активної, діяльної участі в суспільній взаємодії протягом усього її життя.

Метою статті є культурно-історичне обґрунтування сутності, структури та особливостей професійного становлення особистості майбутнього вчителя у вищих педагогічних навчальних закладах, яке ґрунтується на припущенні, що професійна підготовка майбутніх педагогічних працівників має певні специфічні особливості, зумовлені ієрархією цілісної, багатовимірної, динамічної функціональної структури властивостей особистості вчителя.

Виклад основного матеріалу. Основи культурно-історичного підходу до опису особистості знаходимо в об'єктивній психології та рефлексології В. Бехтерева. Він указує на наявність у людини двох сфер нервово-психічної діяльності, які визначають активність особистості: це органічна сфера, що концентрує запас минулого досвіду життєдіяльності організму, і соціальна сфера, яка лежить в основі моральних і соціальних відносин між людьми. Як ознаку безсмертя життя В. Бехтерев розглядає створення духовної загальнолюдської культури діяльністю кожної особистості, визнаючи, що особистість не зникає разом зі смертю, а живе вічно як відома частка у творіннях загальнолюдської духовної культури, що є складовою продуктивної праці всіх узгалі окремих людських особистостей [1].

Значний внесок у визначення методологічних засад дослідження особистості зробив О. Лазурський. Його розуміння особистості будується на аналізі двох груп проявів її психологічних елементів: внутрішніх (ендопсихічних), що визначають психологічні елементи особистості, і зовнішніх (екзопсихічних), що визначають її ставлення до оточення [10]. Відношення між особистістю та навколишнім середовищем О. Лазурський характеризує через поняття психічного рівня розвитку елементів ендо- та екзокомплексу. Нижчий психічний рівень властивий переважно індивідуумам, недостатньо пристосованим до впливів зовнішнього середовища, середній рівень – пристосованим, вищий рівень – тим, що перетворюють

середовище відповідно до своїх власних прагнень і потреб. Активне пристосування особистості до навколишнього середовища вчений розглядає через ступені психічного розвитку, що людина проходить протягом перших 25-30 років свого життя. За цей час остаточно формується основне ядро особистості. Рівень психічного розвитку людини залежить, з одного боку, від багатства й інтенсивності її природжених здібностей, а з іншого – від впливу зовнішніх умов (передусім виховання і освіти), що сприяють або, навпаки, заважають розвитку природних обдарувань [10].

Культурно-історична концепція розвитку особистості була висунута видатним психологом, автором теорії розвивального навчання Л. Віготським на початку 30-х років минулого століття. Згідно з цією теорією внутрішні психічні функції (увага, пам'ять, мислення, емоції тощо) створюються прижиттєво внаслідок оволодіння зовнішніми засобами культурної поведінки і мислення в тому регіональному середовищі, де людина виступає як суб'єкт суспільно-практичної діяльності. Присвоєння людиною у процесі спілкування досягнень культури, що історично склалися в регіональному контексті, є провідним у розвитку особистості і може бути визначено як навчання.

Під час діяльносного засвоєння індивідом досягнень людської культури відбувається наслідування соціального досвіду від покоління до покоління. Оптимальне використання вікових та індивідуальних особливостей, суттєве їх коригування в процесі навчання, що випереджає розвиток, забезпечує ефективне становлення особистості. Стимулювання результативного розвитку спадкових якостей особистості здійснюється випереджаючими розвиток педагогічними діями.

У культурному розвитку людини, за Л. Віготським, має ключове значення особистість. Ототожнюючи ці поняття, він зазначає, що «за змістом процес культурного розвитку може бути охарактеризований як розвиток особистості і світогляду дитини. Особистість є поняттям соціальним, яке охоплює надприродне, історичне в людині. Вона не природжена, але виникає внаслідок культурного розвитку, тому «особистість» є поняття історичне» [3, с. 315].

Фундаментальні засади продуктивного дослідження природи людини і особистості були закладені «концепцією українського персоналізму» О. Кульчицького. На визначенні ним трьох вертикалях психічних функцій – пізнання, переживання та почування – вирізняються психічні явища вищого, усвідомленого, більш наближеного до «духовності» психічного шару й нижчого, підсвідомого, наближеного до тваринності, «органічності». Вищі психічні функції охоплюють явища мислення, духовні почуття, намагання як акти волі і становлять персональну надбудову психіки, яка виявляється лише в часі. Спільні для людей і тварин сприймання, нижчі почуття і гоніві намагання складають ендотимну її основу [5].

О. Кульчицький розуміє культуру як витвір людської спільноти, яка є виявом рівня її психіки. Рушієм розвитку особистості в культурному регіональному середовищі є реалізація загальнолюдських цінностей, які сприяють проникненню в людську історію вищих психічних явищ.

Виникнення в першій половині ХХ століття християнської теорії особистості В. Зеньківсько-го розширило уявлення про її структуру і періодизацію розвитку. Розвиток особистості лише «із самої себе» він розглядає як неможливий і пов'язує його зі світом понадіндивідуальних, понадемпіричних цінностей, із живим соціальним досвідом, що відкриває простір для культурно-релігійної концепції становлення особистості [4].

Учений обґрунтовує трихотомічну структуру особистості, що складається з трьох ієрархічних компонентів:

- духовне начало визначається досвідом релігійної культури, що полягає в подоланні сил гріха розумінням свободи людини як дилеми добра і зла, усвідомленням смислу життя, особистої долі, баченням свого «хреста», підготовкою до життя земного та до життя вічного і виступає засобом захисту духовного життя особистості;

- душа, яка визначається розвитком психічних сил – інтелекту, волі, почуттів;

- тіло, що обумовлює необхідність упорядкування життя особистості засобами фізичного виховання.

Становлення культурно-історичної теорії розвитку сприяло еволюції поглядів на особистість, що виникає у філогенезі й онтогенезі під впливом соціального, з розвитком вищих психічних функцій. Ці ідеї заклали фундаментальні засади для продуктивних досліджень природи людини й соціально-історичної сутності особистості в працях О. Леонтьєва. Особистість він визначає як особливу якість, психологічне новоутворення, що формується у природного індивіда в системі суспільних відносин, унаслідок перетворення його діяльності [6, с. 172].

Вивчення будови особистості О. Леонтьєв здійснював на міжрівневих взаємопереходах, що виникають під час розвитку (біологічний, психологічний, соціальний рівні). Біологічні, психологічні особливості індивіда, конкретно-історичні умови, соціально-культурне регіональне середовище, у якому відбувається його розвиток, робить формування особистості глибоко індивідуальним, неповторним.

Розвиток особистості Л. Божович визначає мірою засвоєння продуктів людської культури і зміною суб'єктом оточуючої дійсності [2]. До формування особистості, крім соціально-педагогічних впливів регіонального середовища, вона включає і природжені особливості організму (біологічне). Визначальною складовою цілісної структури особистості Л. Божович називає її спрямованість, що характеризує мотиваційну сферу людини. У процесі засвоєння соціального досвіду в людини формуються системні новоутворення у вигляді властивих їй особливостей, що, на думку Л. Божович, складає зміст і сутність особистісного розвитку. Після виникнення ці особистісні новоутворення починають визначати діяльність і поведінку людини, а тим самим і хід її подальшого розвитку. Це означає вплив на структуру особистості особливостей її формування.

У побудованій В. Моргуном моністичній теорії багатовимірного розвитку особистості описовий (ідеографічний) напрям доповнюється нормативно-мірним (номотетичним) підходом до вивчення особистості. Особистість характеризується

за допомогою сходження від абстрактного номотетичного до конкретного ідеографічного опису поступовим збагаченням «безліччю якостей, характеристик» [7, с. 28]. Поетапне сходження від абстрактного до конкретного здійснюється від вихідної абстрактної одиниці аналізу – категорії «діяльна особистість» – через онтологізацію векторної інваріантної структури особистості і детермінацію індивідуальності та унікальності конкретної людини до діалектичної характеристики рівнів опанування і форм реалізації інваріантів структури особистості: просторово-часових орієнтацій, потребнісно-вольових переживань, змістових спрямованостей, форм реалізації діяльності особистості.

Багатовимірна модель особистості В. Моргуна доцільно зв'язує теоретичне уявлення про неї з онтологічним описом конкретної особистості на підставі рівневої диференціації опанування діяльності за кожним структурним інваріантом особистості. Це створює основу для подальшого сходження від абстрактного структурного уявлення про особистість до конкретної індивідуальності: від системного діагностичного вивчення конкретної людини до розробки методики формування значущих для неї особистісних якостей.

На підставі культурно-історичної теорії особистості можуть бути доцільно побудовані ідеальні векторні інваріантні моделі структури особистісного розвитку людини для певних вікових етапів і відповідних їм видів провідної діяльності. За визначенням В. Моргуна, модель особистості може бути представлена формалізовано у вигляді функції інваріантів її структури [8, 10]:

$$O_{id} = B_1 \cdot B_2 \dots B_n,$$

де $B_{1...n}$ – векторні інваріанти діяльності у структурі особистості.

Величина добутку необхідних рівнів прояву векторних інваріантів структури особистісного розвитку є показником ідеального (стандартизованого) рівня розвитку особистості даного віку у відповідній діяльності (O_{id}). Порівняння показника ідеального розвитку особистості з реальними показниками конкретних людей дасть змогу по-новому визначати пріоритетні напрямки їх особистісного розвитку. Такими напрямками, на нашу думку, є векторні інваріанти структури

особистості, які мають максимальні рівні сформованості в конкретній людині. Розвиток пріоритетних напрямків може відіграти роль компенсуючого механізму для тих структурних інваріантів особистісного розвитку, які мають найменший рівень сформованості в людині.

Практичне застосування компенсуючого механізму формування структурних інваріантів особистісного розвитку дозволить людям із різними індивідуальними проявами значущих для даного віку видів провідної діяльності досягти визначених стандартами освітніх компетенцій, що є сьогодні особливо актуальним в умовах стандартизації всіх галузей освіти.

Упровадження культурно-історичної теорії цілеспрямованого формування особистості майбутнього вчителя спирається на заздалегідь спроектовану ідеальну модель прояву особистісних якостей у педагогічній діяльності, котра визначає однозначно-відповідні методи впливу на особистість. У державних освітніх стандартах така модель обумовлює зміст кваліфікаційної характеристики фахівця певної освітньої галузі і відповідну до неї освітньо-професійну програму його підготовки.

Висновки. Сутність особистісно орієнтованої професійної підготовки полягає у формуванні особистості майбутнього вчителя в єдності природної, культурної і соціальної її сутностей шляхом набуття суб'єктивного досвіду життєдіяльності в регіональному соціокультурному середовищі.

Аналіз історичного розвитку освіти вищої школи дає змогу визначити як провідну психолого-педагогічну основу особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів культурно-ціннісну парадигму, що спирається на застосування універсальних елементів культури і цінностей минулих поколінь і орієнтує студентів на різнобічне пізнання світу.

Перспективою подальшого впровадження культурно-історичної теорії цілеспрямованого формування особистості майбутнього вчителя має стати опора на проектування ідеальної моделі вияву особистісних якостей у педагогічній діяльності, котра визначає однозначно-відповідні методи впливу на особистість.

Список літератури:

1. Бехтерев В. М. Бессмертие человеческой личности как научная проблема / В. М. Бехтерев // Избр. произведения (статьи и доклады). – М.: Медгиз, 1954. – 527 с.
2. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. Психологическое исследование / Л. И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Выготский Л. С. Собр. соч.: в 6 т. / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 3: История развития высших психических функций. – 1983. – 368 с.
4. Зеньковский В. В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии / В. В. Зеньковский – М.: Свято-Владимирское Братство, 1993. – 224 с.
5. Кульчицкий О. Основы философии і філософських наук / О. Кульчицкий. – Мюнхен; Львів: Український Вільний Університет, 1995. – 164 с.
6. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. – М.: Педагогика, 1981. – 185 с.
7. Моргун В. Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування / В. Ф. Моргун // Філософська і соціологічна думка / Респ. науково-теоретичний часопис. – 1992. – № 2. – С. 27-40.
8. Моргун В. Ф. Делинквентный подросток: [учеб. пособие] / В. Ф. Моргун, К. В. Седых. – Полтава: ПГПИ, 1995. – 161 с.
9. Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – СПб.: Питер, 2000. – 432 с.
10. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: [навчальн. посіб.] / В. В. Рибалка. – Одеса: Бакаєв В. В., 2009. – 575 с.

11. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. / Г. К. Селевко – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – Т. 1. – 816 с. – (Серия «Энциклопедия образовательных технологий»).

Цына А.Ю.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко

КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В РЕГИОНАЛЬНОЙ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ

Аннотация

В статье анализируется традиционный для отечественной персонологии культурно-исторический подход к описанию личности. Ведущим в развитии личности будущего учителя определено присвоение в процессе общения достижений культуры, которая сложилась исторически в региональном контексте. Сущность личностно-ориентированной профессиональной подготовки характеризуется как формирование личности будущего учителя в единстве природной, культурной и социальной её сущности путём овладения субъективным опытом жизнедеятельности в региональной социокультурной среде.

Ключевые слова: личность, развитие, культурно-исторический подход, региональная социокультурная среда.

Tsina A.Y.

Poltava National V.G. Korolenko Pedagogical University

CULTURAL AND HISTORICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY OF FUTURE TEACHER IN THE REGIONAL SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT

Summary

The article examines traditional domestic personology cultural-historical approach to the description of personality. Leading in the development of personality of future teacher assignments identified in the process of communication, culture, historical tradition in a regional context. The essence of personality-oriented training is characterized as the formation of future teacher's personality in the unity of natural, cultural and social entity of its way of gaining subjective experience of life in regional socio-cultural environment.

Keywords: identity, development, cultural-historical approach, socio-cultural regional environment.